

İBRÂHİM et-TEYMÎ

(إبراهيم التيمي)

Ebû Esmâ İbrâhîm b. Yezîd
b. Şerîk et-Teymî el-Kûfî
(ö. 92/710-11)

Muhaddis ve fakih tâbî.

53 (673) yılı civarında doğdu. Teym kabilesinin Ribâb koluna mensuptur. Babası hem Câhiliye hem İslâm döneminde yaşayan ve Hz. Ömer, Hz. Ali, Ebû Zer el-Gıfârî, Abdullah b. Mes'ûd gibi sahâbilerden rivayette bulunan bir fakihti. İbrâhîm de babasından, Enes b. Mâlik'ten, Amr b. Meymûn ve Hâris b. Süveyd gibi tâbîlerden hadis rivayet etti. Hz. Âişe ile Hafsa'nın zamanına yetişmediği için onlardan yaptığı rivayetler mürseldir. Kendisinden İbrâhîm en-Nehaî. Hakem b. Uteybe, Zübeyd b. Hâris, Yûnus b. Ubeyd, Hasan b. Ubeydullah en-Nehaî. A'meş ve Beyân b. Bişr rivayette bulunmuştur.

Rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer alan İbrâhîm et-Teymî'yi Yahyâ b. Maîn ve Ebû Zûr'a er-Râzî "sika", Ebû Hâtîm er-Râzî "sâlihu'l-hadîs" olarak değerlendirmiş, Ebû Zûr'a'nın "sika mürcîi" veya "sika mardi" dediği de belirtilmiştir (İbn Ebû Hâtîm, II, 145). Bazı nüshalarda görüldüğü üzere buradaki "mürcîi" sözü bir istinâh hatası değilse onun, günahkârların bağışlanabileceğini veya amelin imandan cüz olmadığını söyleyen bazı Ehl-i sünnet âlimlerine denildiği anlamda mürcîi olduğu anlaşılmalıdır. İbrâhîm et-Teymî çok ibadet etmesiyle ünlü bir zâhid, etkili konuşmasıyla tanınan bir vâizdi. Vaazlarında kussalar anlattığı için İbnü'l-Cevzî onu Kûfeli kussacı ve vâizler arasında zikretmiştir. İbrâhîm en-Nehaî, Teymî'nin kussalarıyla Allah'ın rızasını gözettiğini söylemiş, babasının ise onun kussa anlatmasına karşı çıktığı nakledilmiştir. Emevî Valisi Haccâc b. Yûsuf, İbrâhîm en-Nehaî'nin yakalanmasını emrettiği zaman görevli memur İbrâhîm et-Teymî'nin yanına giderek Nehaî'yi aradıklarını söylemiş, o da yerini haber vermeyi doğru bulmadığı için "İbrâhîm benim" demiş, Haccâc'ın emri üzerine iki kişiyle birlikte zincire vurularak Vâsıt'taki Dîmâs Hapishanesi'ne atılmıştır. 92'de (710-11) öldürülmüş veya hapishanede ölmüş, Haccâc onun cesedini çöplüğe attırmıştır (İbn Sa'd, VI, 285). Bu olayın 93 (711-12) veya 94'te (713-14) meydana geldiği de kaydedilmektedir. Güzel sözleriyle de tanınan İbrâhîm et-Teymî'nin bu sözlerinden bazıları şöyledir: "Sözümü amelimle karşı-

laştırdığımda yalancı durumuna düşmekten korkuyorum"; "Bana zulmedene bile acıyorum"; "Allah katında en büyük günah O'nun kimseye göstermediği bir suçu ifşa etmektir".

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Dâvûd, "Tahâre", 68; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 285-286; Yahyâ b. Maîn, *et-Târîh*, II, 15; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 334-335; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 145; İbn Hibbân, *eş-Şikâat*, IV, 7-8; Ebû Nuaym, *Hilye*, IV, 210-219; İbnü'l-Cevzî, *el-Kuşşâs ve'l-müzekkirin* (nşr. Ebû Hâcîr Muhammed Zağlûl), Beyrut 1406/1986, s. 57; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 544; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 232-233; Zehbî, *A'lâmü'n-nübelâ*, V, 60-62; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: şene 81-100*, s. 283-284; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 674; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 176-177; Hazrecî, *Hulâsatü Tezhib*, s. 23; Abdüsettâr eş-Şeyh, *A'lâmü'l-huffâz ve'l-muhaddîsîn*, Dimaşk - Beyrut 1417/1997, IV, 30-40.

SELAHATTİN POLAT

İBRÂHİM TÜRBESİ

İstanbul'da

Ayasofya Camii'nin bitişindeki
eski vaftizhânedan çevrilmiş
Sultan İbrâhîm'in defnedildiği türbe.

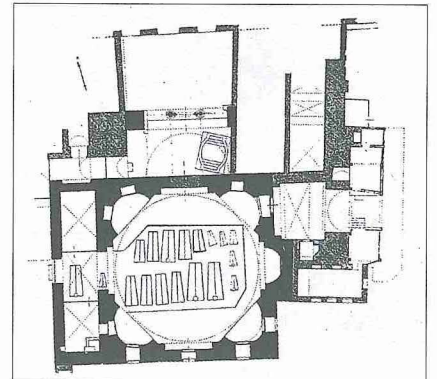
Bizans kaynaklarına göre Ayasofya kilisesindeki iki vaftizhânedan biri olup kilisenin güney cephesi yanında ana bina-dan biraz ayrı kubbeli bir yapıdır (bk. AYASOFYA). Ayasofya camiye dönüştürülünce burası, kandil yağlarının depolandığı bir ambar haline getirilerek iki yüzyıl kadar böylece kullanıldıktan sonra XVII. yüzyılın ilk yarısı içinde türbeye çevrilmiştir. Osmanlı padişahlarının bazıları sağlıklarında yaptırdıkları özel türbelere gömülmüş, bazılarının defnedildikleri yerde üzerlerine bir türbe inşa edilmiş, pek azı da esas Bizans dönemine ait olan eski yapı-lardan çevrilen türbelere gömülmüştür. Osman ve Orhan Gazi'nin Bursa'daki türbelerinden sonra eski bir Bizans yapısının aynı maksatla kullanılmasının ancak XVII. yüzyılda bir daha tekrarlandığı görülmektedir. Sultan I. Mustafa ile Sultan İbrâhîm'in türbesi olan bu mezar binası daha çok bu ikinci padişahın adıyla tanınır.

1617-1618'de doksan dört gün, arkasından 1622-1623'te bir yıl dört ay kadar padişahlık yapan I. Mustafa 1639 yılının ilk günlerinde vefat etmiş veya IV. Murad'ın emriyle öldürülmüştür. Kendisi için önceden bir türbe inşa edilmemiş olan I. Mustafa'nın, İstanbul'da o sırada mevcut selâtin türbelerinin hiçbirinde yer bulunmadığı gerekçesiyle Ayasofya'nın eski vaf-

tizhânesine gömülmesine karar verilmiştir. Naîmâ bunu, I. Mustafa'nın "Ayasofya hareminden kapıya muttasıl kable'l-feth bina olunmuş bir kubbe-i âliyede" defnedildiği şeklinde zikreder. Evliya Çelebi ise bu hususta daha geniş bilgi verir: Sultan Mustafa öldüğünde türbeler dolu olduğundan ona yer bulunamamış ve naaşı on yedi saat musallâda bekletildikten sonra nihayet Evliya Çelebi'nin sarayda kuyumcubaşı olan babası Derviş Mehmed Zillî'nin hatırlatmasıyla Ayasofya'nın haremindedevcut eskiden bir yağhâne kubbesi olan kâgir binanın içine gömülmüştür. Fakat binanın içinde toprak bulunmadığından Hasbahçe'den toprak getirilerek kabir örtülmüştür.

Sultan İbrâhîm sekiz yıl süren saltanatının sonunda 18 Receb 1058'de (8 Ağustos 1648) tahtından indirilip 28 Receb (18 Ağustos) günü öldürülünce bu yapıya defnedilir. Evliya Çelebi, Sultan İbrâhîm Türbesi'nin âdeta kadınlar tarafından ziyaret edilen bir yatır makamı haline geldiğini belirtir ve, "Bu kubbe içinde medfun olanların hepsi kadın sultanlardır" dedikten sonra türbede Sultan I. Ahmed'in kızları, Bayram Paşa'nın zevcesi Hanzâde Sultan ile Kenan Paşa'nın zevcesi Âtike Sultan'ın ve IV. Murad'ın kızı, Melek Ahmed Paşa'nın zevcesi olup doğum yaparken 1069 (1659) yılında ölen İsmihan Kaya Sultan'ın kabirlerinin bulunduğunu bildirir. Ayvansarâyî, XVIII. yüzyıl sonlarında kaleme aldığı eserinde Sultan Mustafa ile İbrâhîm'in türbesinde Osmanlı hânedanından on beş kişinin yattığını belirterek bunlardan yedisinin, Sultan Mustafa ile Sultan İbrâhîm, II. Ahmed'in oğlu Şehzade İbrâhîm, Sultan IV. Murad'ın kızları Kaya ve İsmihan sultanlar, I. Ahmed'in kızı ve Bay-

İbrâhîm Türbesi'nin planı

İBRÂHİM TÜRBESİ

ram Paşa'nın zevcesi Hanzâde Sultan ve yine I. Ahmed'in kızı ve Kenan Paşa'nın zevcesi Âtike Sultan'ın adlarını verir. Halûk Şehsuvaroğlu ise bu türbede iki padişah, beş şehzade, altı yetişkin hanım sultanla dört çocuk sultan olmak üzere toplam on yedi kişinin sandukalarının bulunduğunu yazmıştır. Halbuki türbenin içinde on sekiz sanduka görülmüştür. Mehmed Süreyyâ Bey'in eserini yeni baştan düzenleyerek yayımlamaya girişen Gültekin Oransay, bu türbede iki padişah dışında üç şehzade ile iki hanım sultanın adını verir. I. Ahmed'in oğlu Şehzade Kasım'ın burada yattığı söylenirse de şehzade 2 Şevval 1047'de (17 Şubat 1638) öldürüldüğüne göre bu tarihte bina henüz türbeye çevrilmediğinden onun burada gömülü olmasına ihtimal verilemez. Esasen Mehmed Süreyyâ Bey, Şehzade Kasım'ın Ayasofya haziresindeki Sultan III. Murad Türbesi'nde yattığını bildirmiştir (*Sicill-i Osmânî*, I, 63). Şimdiki tesbitlere göre I. Mustafa ile Sultan İbrâhim'den başka Ayasofya'daki türbede şu kişilerin yattığı kesindir: Sultan IV. Murad'ın kızı İsmihan Kaya Sultan, I. Ahmed'in kızı Hanzâde Sultan, yine aynı padişahın kızı 1660'ta ölen Âtike Sultan, İbrâhim'in oğlu 1669'da ölen Şehzade Selim ile IV. Mehmed'in 1679'da ölen oğlu Şehzade Selim. Bu türbeye en son defnedilen kişi Sultan II. Ahmed'in 1714'te ölen oğlu Şehzade İbrâhim'dir. Evliya Çelebi, Kaya Sultan'ın İbrâhim Türbesi'nde harimine nâzır pencerenin iç yüzüne defnedildiğini kaydetmiştir. Buna göre, eski vaftizhânenin Ayasofya'nın güneydeki yan kapısına komşu büyük pencere arkasındaki tek sanduka Kaya Sultan'ınki olmalıdır.

Türbede XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, belki de 1766 depreminin arkasından girişin önüne barok üslûbunda kemerli bir

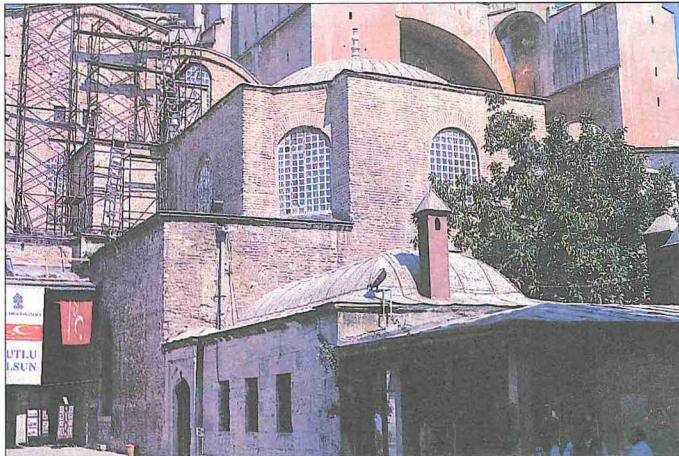
sundurma ile bir türbedar odası eklenmiş veya daha önceden var olan bu unsurlar o yılların sanat akımına uygun biçimde yenilenmiştir. Ayasofya'da 1847-1849 yılları arasında geniş çapta restorasyon işleri yapan İsviçreli mimar Gaspara Trajano Fossati'nin bu türbe ile de ilgilendiğine dair bir iz olmadığı gibi İsviçre'deki arşivinde de bu hususu aydınlatacak herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Fakat en azından dışını sıvattığı ve badana ettirdiği kesindir. Uzun yıllar, türbe ile Ayasofya'nın güney yan duvarı arasındaki küçük avlu kalınlığı 2 metreyi bulan bir moloz tabakası ile örtülü olduğundan burada yer alan dev ölçüde yekpâre mermerden vaftiz teknesi gözlerden uzak kalmış, ancak Ayasofya Müzesi müdürü Sami Boyar döneminde 1943'e doğru avlu temizlenerek tekne ve birkaç büyük yağ kütü meydana çıkarılmıştır. 1973'te Semavi Eyice idaresinde küçük bir ekip burada incelemeler yaparak türbenin resimlerini çekmiş, Yılmaz Önge de plan ve rölevellerini çizmiştir. 1980 yılına doğru müze müdürlüğü ile Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün İstanbul Rölöve Bürosu türbenin restorasyonunu bir müteahhide havale etmiştir. Bu çalışmalar sırasında türbenin iç duvarları ve kubbesinin iç yüzündeki sıvalar bütünüyle raspa edilmiş, köşelerdeki nişlerin dolap haline getirilmesinde takılan kanatlar kaldırılmış, barok üslûbundaki giriş sundurması ile türbedar odası sökülüştür. Çalışmalar sırasında ahşap sandukaların hepsi yerlerinden kaldırılarak dışarıdaki küçük avluya üst üste yığıldığından çalışmalar bittiğinde bunların ne dereceye kadar doğru olarak yerlerine konulduğu bilinemez.

Yapı, vaftizhâne olarak mimarisi bakımından benzer binaların en büyük ölçülü

olanlarındandır. Türbeye dönüştürüldüğünde bazı değişikliklere lüzum görmüştür. Bu işleri kimin yaptığı bilinmezse de bu yıllarda hassa mimarlarından Kasım Ağa akla gelen ilk isimdir. Binanın tam ortasında gömülü olan mermer vaftiz teknesini dışarı çıkarmak için Ayasofya tarafındaki duvarda geniş bir gedik açılarak tekne burada duvara yanaştırılmış, ardından tekrar örülmüştür. Binanın batı tarafındaki esas girişi iptal edilerek bir pencere biçimine sokulmuş, evvelce narteks durumunda olan çapraz tonozlu üç bölüm halindeki kısmın orta bölümüne Kaya Sultan defnedilmiştir. Köşelerdeki eksedraların içlerindeki nişlerle pencereler örülerek dolap haline getirilmiş ve eksedraların yarım kubbeleriyle pandantifler ve ana kubbe kalem işi klasik üslûpta nakışlarla süslenmişti. Türbenin girişi binanın kuzeydoğu köşesindeki eksedrada açılan bir kapı ile sağlanmıştır. Bunun dışına ve eski vaftizhânenin doğu tarafına bitişik bir sundurma, hol ve türbedar odası yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Eski durumu hakkında: W. Salzenberg, *Altchristliche Baudenkmäler von Konstantinopel*, Berlin 1854, s. 19, lv. 6, 7, 11, 12, 18; W. R. Lethaby - H. Swainson, *The Church of Sancta Sophia Constantinople: a Study of Byzantine Building*, London 1894, s. 21, rs. 3, s. 154-155, 217, rs. 39; E. M. Antoniadès, *He Hagia Sophia*, Paris 1906; a.mlf., *Ekphrasis tes Hagias Sophias*, Atina 1907, I, 123-130, rs. 178-181; C. Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopels*, Berlin 1909, s. 21-22, rs. 51; E. H. Swift, *Hagia Sophia*, New York 1940, s. 174-176, rs. 33, lv. 1, 2, 7, 203; R. L. Van Nice, *Saint Sophia in Istanbul: An Architectural Survey*, Washington, ts., lv. 2, 6, 13; Th. F. Mathews, *The Byzantine Churches of Istanbul*, Pennsylvania 1976, s. 311-312; Semavi Eyice, "Le baptistère de Sainte Sophie d'Istanbul", *IX. Congresso Internazionale di Archeologia Cristiana 1975, Comunicazioni*, Roma 1978, II, 257-273; Gennadios Arabacıoğlu, "To Baptistèrion tes Hagias Sophias", *Ortodoksia*, XVIII, İstanbul 1943, s. 127-135; S. Larsen, "The Baptismal Font of S. Sophia, A Recent Interesting Discovery at Istanbul", *The Illustrated London News*, 13.X.1945, s. 415 (aynı makalenin Türkçe tercümesi için bk. Bedi N. Şehsuvaroğlu, *Ressam Ali Sami Boyar*, İstanbul 1945, s. 151-155); Feridun Dirimtekin, "Ayasofya Baptistèri", *Türk Arkeoloji Dergisi*, XII/2, Ankara 1963, s. 54-64, 76-87; Türbe olarak: Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 211, 320; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 354-356; V, 266; Naîmâ, *Târih*, III, 326, 395; Silâhdar, *Nusretnâme*, s. 316-317; Ayyansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 7; *Sicill-i Osmânî*, I, 63; Halûk Şehsuvaroğlu, *Asırlar Boyunca İstanbul*, İstanbul, ts., s. 153; Semavi Eyice, "Ayasofya Vaftizhanesi, Sultan I. Mustafa ve Sultan İbrahim'in Türbesi Olan Yapı", *Atatürk Konferansları VIII: 1975-76*, Ankara 1983, s. 139-174.

İbrâhim Türbesi - İstanbul

SEMÂVİ EYİCE